

УДК 631.1

Т. В. Бутенко,
здобувач, Міжнародний університет бізнесу і права (м. Херсон)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

У статті проведено дослідження теоретичних аспектів визначення ефективності функціонування аграрної сфери. Проаналізовано сутність категорії "ефективність" в еволюційному розвитку концепцій менеджменту.

In the article research of theoretical aspects of determination of efficiency of functioning of agrarian sphere. Essence of category is analysed "efficiency" in evolutionary development of management conceptions.

Ключові слова: ефективність, аграрна сфера, еволюція, розвиток.
Key words: efficiency, agrarian sphere, evolution, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання ефективність розвитку аграрної сфери стає важливим чинником прискореного соціально-економічного зростання як регіонів, так і національної економіки в цілому. Саме за рахунок підвищення ефективності функціонування АПК планується досягнення високого рівня соціального та економічного розвитку держави, посилення конкурентоспроможності на міжнародному рівні, включення України до числа лідерів світової економіки.

Цільові орієнтири галузевих стратегій розвитку, визначальне підвищення темпів зростання ВВП, збільшення тривалості життя населення, перехід до інноваційного типу розвитку не підкріплені достатніми підставами. Очевидно, що застаріла технологічна база, дефіцит кадрів, слабка інфраструктурна забезпеченість, відсутність конкурентоздатних проектів не дозволяють аграрно-промислому комплексу досягти цільових показників без переходу на якісно новий рівень розвитку аграрної сфери, без підвищення її ефективності.

Необхідність управління ефективністю розвитку аграрної сфери зумовлюється обмеженістю ресурсів, неможливістю розширення галузі за рахунок екстенсивних чинників, наявністю великої кількості суб'єктів управління в галузі, різнонаправленістю їх інтересів і складністю взаємовідносин. Виникнення рин-

кових екстерналій, вплив специфічних чинників регіонального розвитку істотно ускладнюють схему взаємодії господарюючих суб'єктів в галузі АПК, що потребує розробки шляхів підвищення ефективності розвитку аграрної сфери.

Актуальність проблематики, пов'язаної з визначенням сутності ефективності, підтверджується публікаціями вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як Є.М. Воробйова [4], В.В. Новожилова [5], А.Д. Шеремета [6], Р.С. Сайфуліна [6], Е.Н. Забарної [7] тощо. В той же час ефективність аграрної сфери не знаходить належного повного і комплексного висвітлення в економічній літературі внаслідок слабкої розробленості теоретичних і методологічних основ, методичних підходів і відсутності практичних рекомендацій в сфері формування системи управління ефективним розвитком АПК.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

В умовах існування значної кількості різноманітних наукових підходів до оцінки ефективності функціонування АПК важливого значення набуває оцінка існуючих теорій і концепцій розвитку категорії "ефективність", дослідження теоретичних засад визначення ефективності функціонування аграрної сфери. Метою даної роботи є аналіз сутності категорії "ефективність" в еволюційному розвитку концепцій менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасна наука характеризується значними досягненнями як у сфері емпіричних спостережень та позитивних узагальнень великого досвіду економічних перетворень, так і у сфері нормативного аналізу ефективності. Поступово стає все більш очевидним, що успішний розвиток держави тісно пов'язаний зі стійким та конкурентоспроможним розвитком окремих регіонів країни.

Поняття ефективності є одним з базових понять економічної теорії. Його первісне використання як мікроекономічної категорії (стосовно підприємств, галузей, ринків), критерію якісної характеристики ринкових відносин мікроекономічних суб'єктів поступово було поширене на макроекономічні суб'єкти і відносини, що складаються між ними. Тому ефективність слід розглядати як трансдисциплінарне поняття, що знаходить відображення, не лише у межах мікро- і макроекономічних теорій, але і у таких наукових дисциплінах зі змішаним методологічним апаратом, як регіональна економіка, економічна географія і економіка народного господарства, та у ряді прикладних дисциплін (менеджменті, маркетингу тощо).

Тлумачення ефективності як економічної категорії визначається об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством. Тому підвищення ефективності вважають конкретною формою вияву цього закону. Проблема підвищення ефективності діяльності полягає в тому, щоб на кожну одиницю витрат — трудових, матеріальних і фінансових — досягти максимально можливо збільшення обсягу виробництва і прибутку (доходу) [1].

На сьогоднішній день категорія ефективності є універсальною, адже поєднує в собі і економічне, і соціальне значення. В буквальному розумінні слово "ефективний" означає "той, що дає ефект, призводить до потрібних результатів, діючий". Але в літературі поряд з терміном "ефективність" широко застосовується поняття "результативність". Тому необхідно здійснити деякі термінологічні уточнення.

В економічному довіднику наведено таке визначення: "ефективність — це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, що визначається як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат" [2]. Водночас під терміном "ефект" слід розуміти результат, наслідок зміни

певного об'єкта під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [2]. На думку Р.А. Кушвахи, якщо провести математичну аналогію, то ефект — це дельта, приріст певної змінної або різниця її попереднього і наступних значень, при цьому значення дельти може бути додатнім, нульовим чи від'ємним [3]. Аналогічно визначається і ефект від розвитку аграрної сфери: коли відбуваються позитивні зміни, то і результат має позитивний характер, а при деструктивних змінах — ефект негативний. При відсутності змін — результат є нульовим.

Відомий італійський економіст Вальфредо Парето вважав, що ефективність — це такий стан справ, коли неможливо зробити жодної зміни, аби повніше задовольнити потреби однієї людини, не віддаючи в жертву задоволення потреб іншої людини. Але якщо виникає можливість поліпшити становище однієї людини, не заподіявши збитку кому-небудь іншому, то відмовитися від цього було б вершиною марнотратства [4]. Однак таке визначення категорії ефективності, на нашу думку, є більш повсякденним, ніж істинним.

В.В. Новожилов [5] визначає ефективність як співвідношення результатів і витрат.

А. Д. Шеремет і Р. С. Сайфулін [6] відзначають, що через категорію ефективності знаходять своє адекватне відображення такі риси, властиві успішній господарській діяльності або функціонуванню, як цілісність і динамічність.

Економічна ефективність, як зазначає Забарна Е.Н., є основною матеріально-структурною, системною і функціональною характеристикою господарської діяльності підприємства [7].

В європейській практиці на сьогоднішній день використовується декілька різних понять, яким в українській термінології відповідає одне слово — "ефективність". Зокрема, в практиці Шведського національного бюро аудиту для перевірки та дієвості установ, організацій використовується концепція "трьох "Е" [8]:

1) Effectiveness (результативність) — результати, що порівняні з метою та співставлені з ресурсами, які використані задля досягнення цієї мети;

2) Efficiency (ефективність) — співвідношення між продуктом у вигляді товарів, послуг і ін. та ресурсами, що використані на їх виробництво;

3) Economy (економічність) — мінімізація вартості ресурсів, що спрямовані на діяльність, з огляду на відповідну якість.

Аналіз та систематизація літературних джерел довели, що в зарубіжній практиці як

Таблиця 1. Категорія "ефективність" в еволюційному розвитку концепцій менеджменту

Назва школи	Представники	Основні положення
Школа наукового менеджменту	В. Тейлор	Управління ефективністю при раціональному використанні ресурсів. Досягнення зростання продуктивності без збільшення оплати праці
Школа адміністративного менеджменту	А. Файоль, Л. Урвік, Е. Бреч, А. Аллан	Управління — ведення підприємства до поставленої мети, досягнення максимальних результатів при обмежених ресурсах. Висока ефективність можлива при високій кваліфікації працівників
Школа людських стосунків	Е. Мейо	Підвищення продуктивності праці (ефективності) через мотивацію персоналу (дія психологічних чинників)
Школа нових людських стосунків	А. Маслоу, Д. Макгрегор, Ф. Герцберг	Управління ефективністю організації через систему стимулювання працівників
	Р. Лайкерт	Управління ефективністю, засноване на підвищенні продуктивності праці працівників, забезпечене (підкріплене) удосконаленням усіх чинників виробництва
	Р. Блейк, Дж. Моутон	Визначення послідовних етапів досягнення ефективності. Управління ефективністю через дію на працівників і на виробничий процес
Системний підхід	А.Чандлер, П. Лоуренс	Виділення ключових факторів ефективності в зовнішньому і внутрішньому середовищі.

синонім терміна "ефективність" зазвичай використовується термін "результативність господарювання", коли під результативністю розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) за виробництво різноманітних товарів і послуг.

На нашу думку, не варто ототожнювати поняття ефективності та результативності. Ефективність є кількісним визначенням результативності виконаної дії або процесу. Наприклад, одним із аспектів ефективності, який пов'язаний із якістю продукції, є надійність продукту. Досягнення більш високого рівня надійності продукту може призвести до більш високого ступеню задоволення споживачів. З точки зору результативності, це може зменшити витрати підприємства завдяки зниженню кількості поломок в процесі експлуатації та зменшенню числа гарантійних рекламацій. Таким чином, рівень ефективності, який досягається бізнесом, є функцією від результативності та віддачі вжитих заходів.

Ми погоджуємося з вченими, які вважають, що ефективність є дуже складною і багатогранною економічною категорією, оскільки оцінює не тільки результат будь-якої діяльності, але й витрати, яких зазнали понесені для досягнення цього результату (ефекту). І тут виникає таке протиріччя: з одного боку, основною метою діяльності є максимізація результату (ефекту); з іншого боку, при обмеженості ресурсів та високій їх вартості необхідно домагатися раціонального зменшення їх використання. Однак, неможливо досягнути ви-

соких результатів при зменшенні всіх видів витрат. Отже, першочерговою умовою отримання позитивного результату (ефекту) є оптимізація структури застосовуваних ресурсів у розрізі співвідношення постійних і змінних витрат [9].

На основі критичного аналізу наукових поглядів ми визначили ефективність як комплексну категорію, яка включає ряд таких складових, як дієвість (Effectiveness), економічність (Efficiency), якість (Quality), прибутковість (Profitability), продуктивність (Productivity), якість трудового життя (Quality of work life), інноваційний розвиток (Innovation) і інші.

Ми вважаємо, що при проведенні ретроспективного аналізу розвитку категорії ефективності, її слід розглядати з точки зору окремих шкіл менеджменту і управлінських підходів. Дослідження сутності "ефективності" в еволюційному розвитку концепцій менеджменту в світовій практиці дозволило виявити основні напрацювання в цій області (табл. 1).

Поняття ефективності вперше зустрічається в роботах радянських учених 20-х років. Більше того, ряд наукових досліджень цього періоду присвячений питанням управління ефективністю: обговорювалося визначення об'єкта і функцій управління, розроблялися напрями підвищення ефективності, виділялися її економічна і соціальна сторони. Цей період розвитку економічної науки (зокрема, досліджень в області управління ефективністю) був найбільш яскравим. Подальший розвиток він отримав лише в 60-ті роки ХХ ст., коли ефективність виступила головним критерієм госпо-

дарської діяльності підприємств і отримала свій розвиток в наукових колах.

Основними напрямками досліджень питань управління ефективністю розвитку економічних систем стають розробка системи показників оцінки ефективності і створення узагальнюючого показника, вирішення проблеми зіставлення живої і матеріалізованої праці у формулі ефективності, порівняльний аналіз розвитку ефективності радянської економіки і розвинених капіталістичних країн, пропозиція категорії "ефективність відтворення", виділення соціальної сторони ефективності, визначення ефективності сфери послуг.

Питання, пов'язані з управлінням ефективністю, стають найбільш значимими, і їх актуальність зростає у 70-х роках ХХ ст. у зв'язку зі зниженням темпів економічного зростання в СРСР. У 70—80-ті роки соціально-економічна ефективність отримала найбільшої актуальності, а питання, пов'язані з управлінням ефективністю, сформувався в окремий напрям наукового дослідження.

Проведений критичний аналіз становлення категорії ефективності в школах і підходах менеджменту показав, що, якщо за кордоном "ефективність" давно розглядається як об'єкт управління, то у вітчизняній економічній науці питання про можливість управління ефективністю довгий час залишалося дискусійним, поняття "управління ефективністю" з'явилося порівняно недавно і застосовується переважно по відношенню до діяльності підприємств і організацій.

ВИСНОВКИ

Ми вважаємо, що ефективність знаходить свій прояв на кожному рівні ієрархії соціально-економічних систем, більше того, сучасна дійсність диктує необхідність управління ефективністю на усіх рівнях. Проте слід зазначити, що всі наукові роботи в цій сфері переважно сфокусовані на управлінні ефективністю підприємств, в той час як галузевий рівень майже не зачіпається, при цьому навіть наявні роботи відбивають лише деякі розрізнені елементи загальної системи управління ефективністю.

На нашу думку, ефективний розвиток АПК, що забезпечується через ефективне функціонування суб'єктів господарювання галузі (зростання прибутку, обсягу продажу, платежів до бюджету та ін.), призводить до підвищення значень і таких показників, як валовий внутрішній дохід, національний дохід, тобто досягається економічна ефективність і одночасно соціаль-

на ефективність (підвищується рівень освіти, рівень зайнятості, кваліфікації робітників, покращуються умови праці, збільшується кількість об'єктів соціальної інфраструктури тощо). З метою визначення напрямів та шляхів забезпечення ефективного розвитку АПК в сучасних конкурентних умовах доцільно визначити якомога найбільшу сукупність факторів, що сприятимуть його розвитку. Але робити висновок про переваги тих чи інших факторів для розвитку АПК регіону в певний проміжок часу недоцільно. В сучасних умовах реформування економіки необхідно враховувати як внутрішні, так і зовнішні фактори. Саме зовнішні фактори є найбільш нестабільними для аграрного сектора регіону і не завжди їх можливо передбачити.

Література:

1. Манів З.О. Економіка підприємства: [навч. посіб.] / З.О. Манів, І.М. Луцький. — К.: Знання, 2004. — 580 с.
  2. Сухарський В.С. Економічний словник-довідник / В.С. Сухарський. — Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2002. — 328 с.
  3. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/15_2/227_Kusz-wacha_15_2.pdf
  4. Воробйов Є.М. Економіка / Є.М. Воробйов. — Х.: Торсінг плюс, 2005. — 400 с.
  5. Новожилов В.В. Проблемы измерения затрат и результатов при оптимальном планировании / В.В. Новожилов. — М.: Наука, 1972. — 434 с.
  6. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа: учеб. и практ. пособие для финансовых менеджеров, бухгалтеров и аудитором, а также студ. экон. вузов и слушателей системы подготовки профессиональных бухгалтеров и аудитором / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин, Е.В. Негашев. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Инфра-М., 2000. — 207 с.
  7. Забарная Э.Н. Применение прогрессивных форм организации инновационного процесса / Э.Н. Забарная // Ринкові важелі та стимули розвитку господарчих систем. — Одеса: Одеський державний економічний університет. — 1998. — Вип.2. — Ч.2. — С. 125—134.
  8. Ефективність державного управління / Ю. Бажал, О. Кілієвич, Мертенс О. та ін.; За заг. ред. І. Розпутенка. — К.: Вид-во "К.І.С.", 2002. — 420 с.
  9. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/15_2/227_Kusz-wacha_15_2.pdf
- Стаття надійшла до редакції 11.12.2011 р.*